

EWA DUBOWIK-BEŁKA

POLONICA WŚRÓD STARODRUKÓW BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W TYBINDZE

Historia Królewskiej Biblioteki Uniwersyteckiej w Tybindze sięga końca XV wieku: uniwersytet w Tybindze założono w 1477 roku a pierwsza wzmianka na temat biblioteki pochodzi z 1499.¹ Niestety już po niedługim czasie zbiory biblioteki całkowicie spłonęły; miało to miejsce w 1534 roku, od tego jednakże momentu kataklizmy zostały dziejom biblioteki oszczędzone. Zbiory rosły, nieprzerwanie wzbogacane przez szereg darów pochodzących od tybindzkich profesorów oraz przez sekularyzację okolicznych klasztorów. W XIX wieku Biblioteka Uniwersytecka miała swą siedzibę na zamku w Tybindze (Schloß Hohentübingen), w 1912 roku przeprowadziła się do specjalnie dla niej wybudowanego wg projektu Paula Bonatza gmachu (dziś chronionego jako zabytek), gdzie m.in. mieści się do dzisiaj. Również w czasie II wojny światowej księgozbiór nie został zniszczony. Wynosi on obecnie ok. 2,5 mln. tomów, w tym ok. 400 tys. starodruków. Najstarsze druki policzono dla potrzeb opisu zbiorów książek wydanych od XV do XIX wieku włącznie.

Powstająca w niemieckich bibliotekach książka pomocnicza² *Handbuch der historischen Buchbestände* służyć ma zarówno historykom, filologom, badaczom historii poszczególnych dziedzin nauki, jak też praktyce bibliotecznej. Przedsięwzięcie finansowane jest w dużej mierze ze środków łożonych na kulturę przez firmę Volkswagen. 5 redakcji regionalnych we Freiburgu (dla Badenii–Wirtembergii), Monachium, Wolfenbüttel, Kolonii i Frankfurcie nad Menem zbiera materiały z poszczególnych bibliotek. Centralna redakcja pracuje od 1984 roku w Münster pod kierunkiem prof. dra Bernharda Fabiana. Opisy nadsyłane z bibliotek zawierają przegląd księgozbioru pod względem chronologii oraz języków, w których książki są pisane. Główną część opisu stanowi przegląd zbiorów z poszczególnych dyscyplin wiedzy z uwzględnieniem zbiorów specjalnych i zamkniętych, kupionych bądź przejętych po klasztorach, innych bibliotekach, czy osobach prywatnych oraz szczególnie bogato reprezentowanych kręgów tematycznych.³ Wbrew powszechnemu zwyczajowi dla celów tego opracowania jako starodruki traktuje się książki wydane do końca XIX wieku. Opisy księgozbiorów, rozpoczęte w Niemczech z inicjatywy prof. Fabiana, kontynuuje się obecnie w niektórych bibliotekach Austrii, Szwajcarii, jak również obszarów niemieckojęzycznych we Francji oraz Polsce, np. w Gdańsku (tzw. *Handbuch deutscher historischer Buchbestände in europäischen Bibliotheken des nicht-deutschsprachigen Bereichs*). Równoległe do prowadzonych prac powstaje ogólny indeks, który obejmie dane ze wszystkich opisanych księgozbiorów.

Tybindzkie zbiory zostały sklasyfikowane według podziału⁴ sporządzonego w latach 1836–44 przez Roberta von Mohl, ówczesnego dyrektora, jednego z najbardziej zasłużonych w dziejach biblioteki. Wprowadził on 11 działów: filozofię (razem z pedagogiką i psychologią), matematykę z naukami przyrodniczymi, filologię, sztuki piękne, ekonomię, historię z geografją, teologię, prawo, medycynę, dział ogólny oraz wirtembergica. Każdy z działów rozkłada się jeszcze na szereg podgrup. Ta XIX-wieczna systematyka, używana w praktyce biblioteczej do 1960 roku, jest w wielu wypadkach przestarzała, nie zawsze odpowiada współczesnym podziałom, należy jednakże do najdokładniejszych i najbardziej logicznych klasyfikacji w niemieckich bibliotekach.

Zbiory starodruków Biblioteki Uniwersyteckiej w Tybindze należą do znaczących w Europie. We wspomnianych 400 tysiącach tytułów zawarty jest 5300 czasopism wydanych przed 1900 rokiem oraz 163 tys. dysertacji naukowych. Druki zwarte obejmują prawie 2 tys. inkunabułów, ok. 16 tys. druków z XVI wieku, 21 i pół tys. z XVII wieku, 37 i pół tys. z XVIII wieku oraz ponad 150 tys. z wieku XIX. Pisane są w ponad 100 językach świata, przeważają oczywiście po niemiecku (56 %), po łacinie (23 %), po francusku i angielsku. Wyjątkowo ciekawą grupę w skali europejskiej stanowią liczne druki w językach orientalnych.

W niniejszym artykule przyjrzymy się bliżej polonicom, które trafiają się w różnych grupach tematycznych. Przez „polonica” rozumiem druki pisane w języku polskim, przez Polaków, dotyczące Polski lub w Polsce wydane. Nie jest ich zbyt wiele w tym ogromnym zbiorze, zapewne z powodu oddalenia geograficznego Tybingi od Polski, które w dawnych wiekach znacznie utrudniało przepływ i wymianę informacji. Grupa poloniców obejmuje wśród starodruków około 400 tytułów, głównie w dziale historii z geografją (jest tam wydzielona polska podgrupa). W innych działach natrafić można również na listy, biografie dotyczące Polaków oraz na polskie traktaty, programy szkolne i podręczniki, np. *Dykcyonarz starożytności* wydany w Warszawie w 1779 roku.

Celem artykułu jest przedstawienie najstarszych poloniców Biblioteki w Tybindze, szczególnie tych, których proveniencję udało się ustalić oraz tych, które ze względu na ciekawą oprawę, marginalia lub ryciny warte są odnotowania. Przedstawiony opis odzwierciedla chronologię napływu poloniców do biblioteki w Tybindze, pokazując jednocześnie ich proveniencję. W ramach poszczególnych grup tytuły wymienione są w kolejności dat wydania. Wpisy dokumentujące właścicieli cytowane są dosłownie, czasem jednak można było wywnioskować drogę wędrówki druku z charakteru oprawy, bądź innych cech zewnętrznych. Nazwiska niektórych osób udało się odnaleźć w spisach immatrykulacyjnych Uniwersytetów w Tybindze i w Dillingen (katolicki uniwersytet działający w latach 1549–1804), bądź w spisach tybindzkich profesorów. W sumie opisano ponad 80 egzemplarzy, głównie z XVI do XVIII wieku. Gdzie było to możliwe podano tom oraz stronę w bibliografii Estreichera. Sygnatury Biblioteki w Tybindze, które kończą każdy opis, mieszczą w sobie również format druku. Opisy zawierają poza proveniencją informacje o marginaliach, rycinach, stopniu zniszczenia książki oraz oprawie – przy oprawach

XVI-wiecznych radełka i plakietki identyfikowane są zgodnie z pracą Haeblera: *Rollen- und Plattenstempel des XVI. Jhs.* (Lipsk 1928). Wiele druków oprawionych jest w typowy dla Biblioteki Uniwersyteckiej karton oklejony żółto-brązowym marmurkowym papierem. Koło połowy XIX wieku biblioteka wszczęła bowiem wielką akcję rozłączania klocków i oprawiania osobno poszczególnych druków, niestety w sposób dość tandetny.

Napływ poloniców do Królewskiej Biblioteki Uniwersyteckiej w Tybindze odzwierciedla kolejne fazy powiększania się jej księgozbioru. Już w XV wieku wielu tybindzkich profesorów zapisywało bibliotece swoje książki, np. Johannes Vergengans (Naclerus, 1425–1510), czy Gabriel Biel (w Tybindze od 1484 roku) i inni. Wszystko to spłonęło jednak w 1534 roku, poza dwoma rękopisami, które akurat były wypożyczone. Odtwarzanie zbiorów odbywało się bardzo powoli. Na rozkaz księcia Ulricha w 1544 roku otrzymała biblioteka książki z sekularyzacji okolicznych dóbr klasztornych. Zasiłały ją także zbiory prywatne, m.in. 260 tytułów od kanonika z Ehingen **Konrada Hagera**⁵ przekazanych w latach 1539–41 oraz 134 tytuły od tybindzkiego matematyka **Johanna Scheubla**⁶ (1494–1570) przekazanych w 1562 roku, a wśród nich pierwsze wydanie dzieła Mikołaja Kopernika:

Mikołaj Kopernik: *De revolutionibus orbium coelestium.*

– Norymberga: Johannes Petreius, 1543 – Estr. 20 s. 76

Marg.: ręką Scheubla nanoszone poprawki i inne notatki (szczególnie na str. 12, 116, 124–128, 133a, 192–195)

Prow.: 1. Johannes Scheubel (stara sygnatura Y 57 z katalogu z 1766 roku – tzw. Bibliotheca vetus).
– 2. (na wyklejce) Exlibris B. Un. w Tybindze z XVIII wieku.

Oprawa: XVI-wieczna – deski, jasna skóra, ślepe tłoki (u Haeblera nie opisane), 2. metalowe klauzury.
Sygn.: Bd 29 2°

W roku 1583 zbiory biblioteczne wzbogacone zostały znacznie dzięki fundacji **Ludwika Grempa von Freudenstein**⁷ (1509–1583), prawnika w Tybindze i w Straßburgu. Bibliotekę Grempa przejął i opracował tybindzki magister Georg Burckhardt (1539–1607). Fundacja rodzinna Grempa powstała w 1578 roku a księgozbiór zawdzięcza jej głównie dzieła z dziedziny prawa, teologii, filologii i medycyny – w pierwszym rzucie około 3000 tomów, które to w XVIII wieku zostały opatrzone przez Reussa⁸ charakterystycznym exlibrisem. Jeszcze w 1776 roku biblioteka Grempa stanowiła około 1/3 zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej, gdyż z pieniędzy fundacji książki ciągle nabywano. Wsparcie finansowe dla zbiorów fundacji Grempa, zgodnie z wolą testamentu, musiało następować niezależnie od finansów Biblioteki Uniwersyteckiej. Obie biblioteki miały wspólną administrację, fundacja Grempa przejmowała koszty osobowe. Finanse, którymi dysponowała Biblioteka Uniwersytecka mogły więc być całkowicie przeznaczone na nowe nabytki. Wraz z pierwszym przekazem fundacji Grempa trafiły do biblioteki także polonica, m.in. egzemplarze Andrzeja Frycza-Modrzewskiego, Marcina Kromera i inne niżej wymienione:

– Andrzej Frycz-Modrzewski: De ecclesia liber unus. De schola liber unus.

(Fragment „Commentarium de Republica emendanda”)

Bazylea: Johannes Oporinus, 1554. – Estr. 22 s. 487

Prow.: (wyklejka) Exlibris L. Grempla von Freudenstein; (str. tytułowa) Stempel L. Grempla von Freudenstein

Oprawa: karton XIX-wieczny (B.Un. w Tybindze)

Sygn.: Gd 32 2°

– Marcin Kromer: De origine et rebus gestis Polonorum

Bazylea: Johannes Oporinus, 1555. – VD 16 K 2425; Estr. 20 s. 280

Prow.: L. Grempla von Freudenstein (exlibris, stempel oraz inicjały LGVFD na oprawie)

Oprawa: datowana 1561, deski, skóra, radełka – u Haeblera: NP. Monogramm nr 45.⁹

2 klauzury, naklejki na grzbiecie.

Sygn. Fo XIV 2a 2°

– Andrzej Frycz-Modrzewski: Libri tres quorum primus de Peccato originis, secundus, de Libero hominis arbitrio, tertius de Providentia et Praedestinatione Dei aeterna eiusdem DE MEDIATORE libri III.

/Bazylea: Johannes Oporinus/ 1562. – VD 16 F 3203; Estr. 22 s. 490

Prow.: (wyklejka) exlibris L. Grempla von Freudenstein; (str. tytułowa) stempel L. Grempla von Freudenstein

Oprawa: XVI-wieczna – deski, skóra, radełka, m.in. z trzema głowami – u Haeblera S.S. radełko nr 3 (Haebler twierdzi, że warsztat pochodzi z Magdeburga¹⁰, przypuszczenie to potwierdza fakt, że pierwszy druk w klocku powstał w Magdeburgu). 2 metalowe klauzury.

Sygn.: Gf 250 4°

– 2 egzemplarz

Prow.: Exlibris i stempel j.w.

Oprawa: XVI-wieczna – deski, jasna skóra, radełka, m.in. 2 głowy (reformatorów kościoła?), u Haeblera nie opisane.

Sygn.: Gf 850 4°

– Jan Sarius Zamojski: De senatu Romano libri duo.

Wenecja: Jordan Ziletus, 1563 (druk dedyk. Piotrowi Myszkowskiemu) – Estr. Suppl. 6, s. 213

Prow.: Exlibris i stempel Grempla j.w.

Opr.: XVI-wieczna – deski, skóra, radełka, m.in. Salvator, Paulus, Petrus, Johann (u Haeblera nie opisane), 2 klauzury (1 niekompletna). Etykieta XVI-w. na grzbiecie. Jako pierwszy druk w klocku: Franc. Zoanetti: De romano Imperio, Ingolstadt 1563.

Sygn.: Hc 23 4°

– Jan Herburt z Fulstyna: Statuta regni Poloniae, in ordinem Alphabeti degesta.

Kraków: Łazarz Andrysowic, 1567. – Estr. 18 s. 131 (na dole)

Karta 6b: kolorowany drzeworyt z godłem Polski.

Prow.: L. Grep von Freudenstein (exlibris na wyklejce; stempel na str. tytułowej)

Oprawa: XVI-wieczna – deski, skóra, plakietki i radełka, m.in. u Haeblera: Polen: König August Sigismund: radełko nr 6 (Apollo + 4 muzy)¹¹, co oznacza, że książka była już w Polsce oprawiona. Z tyłu szereg pustych kart, tylko na pierwszej z nich rkp. kilka słów w języku ruskim. Szczątki dwóch klauzur.

Sygn.: Hm 1 2°

Wśród legatów z XVII wieku trafiło w 1625 roku do Biblioteki Uniwersyteckiej 930 tytułów ze zbiorów prof. medycyny **Johanna Fabri** (1571–1620). Były to książki nie tylko medyczne, a wśród nich znalazły się i polonica:

– Johannes Pistorius (ed.): Polonicae historiae corpus.

Bazylea: Sebastian Henricpetri, 1582. – VD 16 P–3045. Estr. 24 s. 332

Marg.: Pojedyncze podkreślenia.

Prow.: 1. (na wyklejce z przodu) Ex libris M. Vindelini Bulfingeri Leomontani 1589 (przekreślone; Wendelin Bulfinger z Leonberg, imm. w Tybindze 1574, diakon w Nagold 1580)¹²; (Karta 1a) M Bulfingeri (przekreślone). – 2. (tamże) Joh. Fabri

Oprawa: XVI-wieczna – deski, skóra, radełka, m.in. u Haeblera P.K. nr 5 (t. 1 s. 248). Ślady po dwóch klauzurach. Karta 221 zniszczona.

Sygn.: Fo XIV 3 2°

– Nicolaus Buccella: Refutatio scripti Simonis Simonii Lucensis, cui tit. fecit, D. Stephani Polonorum regis vita etc.

Kraków: Aleksy Rodecki, 1588. – Estr. 13, s. 409

Prow.: (str. tytułowa) Joh. Fabri D 9 4 1602

Oprawa: karton, gładki pergamin (XVI w.?)

Sygn.: Fo XIV 9 4°

W 1752 roku nastąpiło przekazanie 1880 tomów z tzw. Hofbibliothek w Ludwigsburgu¹³, głównie dzieł historycznych i beletrystyki, a w tym polonicum:

– Johann Melesander: Schauplatz pohlischer Tapfferkeit.

Norymberga: Christian Sigmund Froberg, 1684. – Estr. 22 s. 275

48 miedziorytniczych wizerunków królów i książąt polskich oraz frontispis.

Prow.: 1. (wyklejka z przodu) In die Hoff. Bibl.; (tamże) exlibris Universität Tübingen oraz inicjały VT (2 poł. XVIII wieku); (str. tyt.) stempel B. Un. w Tybindze (XIX wiek).

Oprawa: XVII/XVIII wiek – deski, skóra, grzbiet złożony (tytuł i ornamenty).

Sygn. Fo XIV 9 8°

Od końca XVI wieku kompletowała zbiory również biblioteka podstawowego wydziału Uniwersytetu w Tybindze, zwanego Artistenfakultät. W 1776 roku bibliotekarz Jeremias David Reuss włączył zbiory Artistenfakultätu do Biblioteki Uniwersyteckiej,

a wśród nich szereg spadków po profesorach, m.in. bibliotekę **Martina Crusiusa** (1526–1607)¹⁴, prof. filologii i poliglotty, obejmującą kilkaset tytułów z dziedziny filologii, teologii, historii, filozofii, prawa, matematyki, przyrody i medycyny. Crusius miał zwyczaj podpisywać swoje książki i opatrywać je notatkami, można je więc łatwo zidentyfikować. Kupował on druki nie tylko od handlarzy, ale również od wdów po zmarłych profesorach, otrzymywał też książki od drukarzy, m.in. od Jana Oporina z Bazylei. Wśród poloniców naznaczonych ręką Crusiusa znalazł się kolejny egzemplarz kroniki Marcina Kromera będący w posiadaniu Biblioteki Uniwersyteckiej oraz inne druki:

– Marcin Kromer – 2 egz. (j.w.) – Estr. 20 s. 280

Marg.: pojedyncze podkreślenia (czerwone)

Prow.: (Karta 1a) cena: Emi 12 b /batzen/ oraz data 17. Okt. 1560. (ręką Crusiusa).

(tamże) a Samuele Stralero Martini Crusii, Tybingae. – 12 batzów zapłacił Crusius Samuelowi Stralero (Streler) imm. w Tybindze 1550¹⁵; jego córka wymieniona jest w dziennikach Crusiusa¹⁶

Oprawa: datowana 1561, z inicjałami Crusiusa MC. Deski, jasna skóra, radełka, m.in. u Haeblera radełko z roku 1549 nr 2¹⁷. Naklejka na grzbiecie. Dwie metalowe klauzury

Sygn.: Fo XIV 2ac 2°

– Stefan Batory „Stephanus rex. Pol., Litterae ad ordinis Regni Polonici, de rebus a se in bello adversus Moscos superiori aestate gestis”

s.l. 6.VII.1580. – Estr. 12 s. 407

Prow.: (str. tytułowa) Cl. Vivis v Hizlerus, Crusio, Hailando Profe Faculti Philosoph: J.G. Godelmann [profesorowie „Artistenfakultatu”: Georg Hizler (1528–1591), Martin Crusius, Samuel Hayland (1533–1592)¹⁸ oraz zapewne ofiarodawca Johannes Georgius Godelmann z Tuttlingen, imm. w Tybindze 1572]¹⁹; (ostatnia str.) Acceptimus 18. januar 1581 Tybingae (charakter pisma M. Crusiusa)

Oprawa: karton XIX-wieczny (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Fo XIV 11a 4°

– Stefan Batory: „Stephani Litterae quibus res a se in bello Moschico post captum Vielico Lukum gestas et consilia rerum deim... Item de legatione Turcici” Wilno, 1581 – Estr. 12 s. 407

Prow.: (str. tytułowa) Accepi 9 April 81 Tybingae (ręką Crusiusa) [Artistenfakultät]

Oprawa: karton XIX-wieczny (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Fo XIV 114°

– De polonica electione in comitiis Warsauiensibus 1587 acta et que secuta sunt usque ad coronationem Sigismundi III.

Kraków 1588. – Estr. 16 s. 36

Prow.: (str. tytułowa) 16. April [15] 88 (ręką Crusiusa)

Oprawa: karton XIX-wieczny (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Fo XIV 10 4°

Wielkie znaczenie dla rozwoju Biblioteki Uniwersyteckiej miało 6 lat działalności **Jeremiasa Davida Reussa**²⁰ (1750–1837), który w 1774 roku został zatrudniony jako pierwszy bibliotekarz z urzędu, obok kierującego biblioteką profesora. Reussowi zawdzięczamy zebranie biblioteki *Stypendium Martinianum*²¹ oraz wspomnianego *Artistenfakultät*. Za jego czasów księgozbiór wzrósł znacznie: w 1776 roku liczył on 15 tys. woluminów, zaś podczas inwentaryzacji w 1822 roku stwierdzono 60 tys. tomów. Reuss zreformował też katalogi i dbał o stałe godziny otwarcia biblioteki. Dla nas interesujący jest fakt, że wraz z prywatnymi zbiorami Reussa do biblioteki trafiły XVIII-wieczne polonica, m.in. janociana, które wymienię na początku:

– Jan Daniel Janocki: *Nachricht von denen in der Hochgraeflich Zaluskischen Bibl. sich befindenden raren polnischen Büchem.*

Drezno: Jerzy Konard Walther 1747, Wrocław: Jan Jakub Korn 1749–53. – Estr. 18, s. 460

Miedzioryt przedst. Andrzeja Kostkę Załuskiego, biskupa krakowskiego, sygn. I.M. Bernigeroth, Lipsk 1746; drugi miedzioryt przedst. Józefa Andrzeja Załuskiego, sygn.: Schleuen sec. Berolin oraz trzeci, tak samo sygn., przedst. Marcina Załuskiego.

Prow.: (na wewn. str. oprawy) Exlibris M. Jerem. Dav. Reuss (sygnowany NeckerS) oraz na odwrocie karty tyt.: stempel J.D. Reuss; stary stempel B. Un. na karcie tyt.: stara sygnatura R 507.

Opr.: typowa dla księgozbioru Reussa: karton XVIII-wieczny, złocenie na grzbiecie, cięcie czerwone

Sygn.: Ke XII 1 8°

– J.D. Janocki: *Lexicon derer itzlebenden Gelehrten in Polen*, 2 t.

Wrocław: Jan Jakub Korn 1755. – Estr. 18 s. 459

Prow.: Reuss (jak poprzedni druk); stara sygn.: R 201

Opr.: jak poprzedni druk

Sygn.: Ke XII 1b 8°

– J.D. Janocki: *Excerptum Polonicae Literaturae huius atque superioris aetatis*. 3 części w jednym tomie

Wrocław: G.T. Korn i Gampert, 1764–66 – Estr. 18 s. 458 (Estr. podaje rok 1754)

Prow.: Reuss (jak poprzedni druk); stara sygn.: R 201

Opr.: jak poprzedni druk

Sygn.: Ke XII 1d 8°

– Dawid Braun: *De scriptorum Poloniae et Prussiae historicum etc. in bibliotheca Brauniana collectorum virtutibus et vitiis catalogus et iudicium.*

Kolonia (w istocie Elbląg: Branneher) 1723. – Estr. 13 s. 325

Marg.: na wyklejce szereg notatek nt. Długosza oraz notatki bibliogr. na temat innych dzieł o literaturze polskiej (pismo XVII-wieczne)

Prow.: Reuss (j.w.)

Opr.: j.w.

Sygn.: Ke XII 2 4°

– Lebrecht Gotthelf Langbein: *Commentatio de Matthiae Casimiri Sarbievii vita, studiis et scriptis.*

Drezno: Fryderyk Hekel, 1754. – Estr. 21 s. 55

Prow.: Reuss (j.w.)

Opr.: XIX-wieczny karton (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Kg 179 4°

– Szymon Starowolski: *De Claris Oratoribus Sarmatiae libellus secundum.*

Warszawa: Wawrzyniec Mitzler, 1758. – Estr. 29 s. 198

Prow.: Reuss (j.w.); stara sygn.: R 201

Opr.: karton XVIII-wieczny, typowy dla opraw księgozbioru Reussa.

Sygn.: Ke XII 3 8°

– *Ad iusta funebria* Friedr. August König von Polen (invitat acad. rector – mowa ?) Lipsk /1763/

6 druk w klocku

Prow.: Reuss (j.w.)

Opr.: zbiorcza zaw. 24 XVIII-wieczne druki wydane w Lipsku przez Akademię Lipską – typowy dla Reussa karton, złożony grzbiet (XVIII wiek).

Sygn.: Kg 40 2°

– Johann Karl Conrad Oelrichs: *Libri vetustissimi rarissimique constitutionum et statutorum Regni Poloniae in biblioteca sua extantis pressa recensio qua celebrimo Gymnasio Thorunensi ...*

Paleo–Stetini: Georg Matthias Drevenstaed 1768. – Estr. 23 s. 269

Prow.: Reuss (j.w.); stara sygn.: R 407

Opr.: broszura charakterystyczna dla opraw Reussa (XVIII wiek).

Sygn.: Hm X 2 4°

– /Jean Baptiste Dubois/: *Essai sur l'histoire litteraire de Pologne.* Berlin: Jerzy Jakub Decker, 1778.

– Estr. 15 s. 347–8

Marg.: na str. tyt. ręcznie uzup. nazwisko autora oraz inform. o nim (pismo XVIII-wieczne), notatki bibliograficzne również na odwrocie karty tytułowej

Prow.: Reuss (j.w.)

Opr.: j.w.

Sygn.: Ke XII 2 8°

Przy niektórych polonicach trudno jest dzisiaj ustalić dokładną proveniencję; stary exlibris, stare sygnatury i obecność w starych katalogach, założonych w 1766 roku (tzw. *Bibliotheca veius*) oraz kontynuowanych i rozszerzonych w następnych latach przez Jeremiasa Davida Reussa, świadczą jednak o tym, że druki te już w XVIII wieku znajdowały się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej, np. niżej wymienione:

– Jan Sarius Zamojski (?): *De senatu Romano libri duo.*, 2 wyd.

Strasburg: Łazarz Zetzner, 1608. – Estr. Suppl. 6 s. 213

– jako pierwszy tytuł (jedność drukarska z Joachim Peronius: *De Romanorum et graecorum magistratibus*).

Prow.: stary stempel B. Un. oraz stara sygn.: 2753

Opr.: karton XIX-wieczny, ornamenty wykłute w cięciu świadczą o tym, że poprzednio druk był oprawiony z jeszcze jakimś innym, gdyż wzory niesymetrycznie się urywają. Druki rozdzielono w XIX w.

Sygn.: Fo XV 160 8°

– Salomon Neugebauer: *Historiae rerum polonicarum, libri quinque.*

Frankfurt/M: typis Wechelians, sumptibus haeredum Joannis Aubrii, 1611. – Estr. 23 s. 88

Prow.: (na odwrocie wyklejki) stara sygnatura B. Un. w Tybindze A. 10.23

Oprawa: XVII-wieczna – karton, pergamin.

Sygn.: Fo XIV 8 4°

– Paweł Demitrowicz: *Compendium abo krótkie opisanie tak książąt y Królów Polskich (wg kroniki Kromera)*

Lubcz: Piotr Blastus Kmita, 1625. Estr. 15 s. 135

Marg.: notatki na pierwszych stronach, na s. 33 oraz 81. Plamy zielonego atramentu na s. 13–14. Na s. 33 po polsku uzupełniająca informacja o Zygmuncie III: zyl lat 58 a potym Roku 1632 Aprila 3 w Warszawie umarl.

Prow.: stara sygnatura B. Un. w Tybindze: XX 69 4°

Oprawa: XVII-wieczna – skóra na kartonie, ślepe tłoki. Szczątki 2 klauzur. Prawy górny róg książki zniszczony przez myszy.

Sygn.: Fo XIV 6 4°

Tom zawierający:

– Psalterz Dawidów (tłum. Jana Kochanowskiego).

Kraków: Andrzej Piotrkowczyk, 1629. – Estr. 15 s. 74

– Jan Kochanowski. Kraków: Jan Piotrkowczyk, 1629. – Estr. 19 s. 364

– Fraszki. Kraków: Jan Piotrkowczyk, 1629. – Estr. 19 s. 362

– Fragmenta albo pozostałe pisma Jana Kochanowskiego.

Kraków: Jan Piotrkowczyk, 1629. – Estr. 19 s. 361

– Torquatto Tasso: *Gottfred abo Ieruzalem wyzwolona*

w tłumaczeniu Piotra Kochanowskiego.

Kraków: Franciszek Cezary, 1618. – Estr. 31, s. 57

Prow.: (wyklejka z przodu) stara sygnatura B. Un. w Tybindze: XX 73

Oprawa: XVII-wieczna – deski, jasna skóra, radełka i plakietka z Barankiem Bożym oraz tłoczony tytuł Psalterz Koch. Szczątki dwóch klauzur, cięcie pomalowane na czerwono. Oprawa zniszczona: na przedniej oprawie z prawej strony brak paska skóry o szer. ok. 3,3 cm na tylnej oprawie brak paska skóry o szer. ok. 1 cm oraz dziury. Grzbiet również zniszczony.

Sygn.: Dk XIV 1 4°

– *Acta Conyentus Thoruniensis celebrati A. 1645.*

Warszawa: Piotr Elert, 1646. – Estr. 12 s. 30

Prow.: (wyklejka z przodu) stara sygnatura B. Un. w Tybindze AAA 302 świadczy, że druk został nabyty po 1780 roku (tzw. Bibliotheca nova)

Oprawa: XVIII-wieczna, karton. Cięcie pomalowane na czerwono.

Sygn.: Gh 643 4°

– Ewerhard Wassenberg: Gestorum Glorissimi ac Invictissimi Vladislai IV. Poloniae et Sueciae regis.
2 tomy

Gdańsk: Andrzej Hünefeld 1649. – Estr. 32 s. 255

Frontispis sygn.: Jo Herman fecit

Marg.: rkp. spis treści na stronie kończącej Ad lectorem (XVII wiek)

Prow.: nie da się ustalić

Opr.: XVII-wieczna – karton, gładki pergamin, cięcie pomalowane na niebiesko, napis na grzbiecie, pierwsze strony podziurawione przez robaki.

Razem oprawiony jest druk: Samuel Fuchs: In honorem divorum principum Borussiae Brandenburgerisium. Królewiec 1628.

Sygn.: Fo XIV 7 4°

– Jan Długosz: Historia polonica. 2 tomy. Lipsk: Ludwik Gleditsch i Maurycy Jerzy Weidemann, 1711 –
–12. – Estr. 15 s. 244

Prow.: (oba tomy) najstarszy stempel B. Un. (XVIII-wieczny)

Opr.: XVIII-wieczna – deski, pergamin tłoczony. Papier w złym stanie, wiele składek zażółconych lub zbrązowiałych.

Sygn.: Fo XIV 4 2°

– Pacta conventa Augusti III. (z kom. Gottfr. Lengnicha).

Lipsk: Jakub Schuster 1736. – Estr. 24 s. 13

Miedzioryty: orzeł na str. tyt. oraz na str. 3 sygnowane: Sysang fecit.

Prow.: książka została zakupiona z fundacji Grempa von Freudenstein

Opr.: XIX-wieczny karton (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Hm X 3 2°

– Constitutions arretees a la diete extraordinaire de la pacification tenue a Varsovie le 25 Juin 1736

Drezno /1736/ – Estr. 14 s. 387

Wydanie specjalne z 4 doklejonymi miedziorytami sygnowanymi Wernerin del. (na karcie tyt.) oraz L. Zucchi fe. (na początku tekstu).

Prow.: stary stempel B. Un. (koniec XVIII, pocz. XIX w.)

Opr.: XVIII-wieczna – karton, grzbiet i rogi skórzane

Sygn.: Fo XIV 38 4°

– J.D. Janocki: Polonia litterata.

Wrocław: Jan Jakub Korn, 1750. – Estr. 18 s. 460

Prow.: na karcie z dedykacją stary stempel B. Un.

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Ke XII 1a 8°

- J.D. Janocki: *Litterarum in Polonia Instauratores*.
Lipsk: Langenheim, s.a. – Estr. 18 s. 459
Prow.: na karcie tyt. stary stempel B. Un.; na wyklejce stara sygn.: R 299
Opr.: karton XIX-wieczny
Sygn.: Ke XII 1 4°
- /Franciszek Ryszard Goeziusz/: *Otium Varsaviense in selectis ex historia litteraria Poloniae argumentatis ...*
Wrocław: Jan Jakub Korn, 1755. – Estr. 17 s. 210
Prow.: na karcie tyt. stary stempel B. Un.
Opr.: karton XIX-wieczny
Sygn.: Ke XII 4 8°
- Wawrzyniec Jan Rudawski: *Historiarium Poloniae ab excessu Vladislai IV ad pacem Olivensem*.
Warszawa, Lipsk: Stopfel, 1755. – Estr. 26 s. 455–6
Miedzioryt na str. tyt.
Prow.: na str. tyt. najstarszy stempel B. Un. (XVIII wiek)
Opr. XVIII-wieczna – półskórek, tytuł tłoczony na grzbiecie, cięcie czerwone
Sygn.: Fo XIV 5 2°
- Maciej Dogiel: *Limites regni Poloniae*. (tylko tom 1)
Wilno: Drukarnia Szkoły Pijarów, 1758. – Estr. 15 s. 272
Prow.: stary stempel B. Un. (na wewn. str. oprawy) 1220 (XVIII-wieczne pismo) oraz Collat L F BB4 (stara sygnatura?)
Opr.: skóra (przełom XVIII i XIX wieku)
Sygn.: Fo XIV 42 4°
- Gottfried Lengnich: *Ius publicum Regni Poloni*. (tylko tom 1)
Gdańsk: Daniel Ludwik Wedel, 1765. – Estr. 21 s. 171
Miedzioryt przedst. Stanisława Augusta Poniatowskiego sygn.: Albertrandi del, Marstalt fec.dir.
Prow.: na odwrocie karty tyt. stary stempel B. Un. oraz okrągły stempel z napisem: Johannes Edrijs?
(nieczytelny)
Opr.: karton XIX-wieczny; cięcie pofarbowane na niebiesko.
Sygn.: Hm X 25 8°
- Staatskalender für das Königreich Polen und Großherzogthum Lithauen auf das Jahr 1776
Warszawa: Michał Groell. – Estr. 29 str. 148
Prow.: na str. tyt. okrągły stempel z orłem w koronie (niejasnego pochodzenia) oraz najstarszy stempel B. Un. z końca XVIII wieku
Opr. – karton lakierowany, cięcie złoczone
Sygn.: Fo XIV 29 8°

– Kalendarz polityczny dla Królestwa Polskiego y Wielkiego Xięstwa Litewskiego na rok panski 1778
Warszawa: Michał Groell. – Estr. 19. s. 28

Prow.: na str. tyt. okrągły stempel z orłem w koronie (niejasnego pochodzenia) oraz najstarszy stempel B. Un. z końca XVIII wieku

Opr.: karton

Sygn.: Fo XIV 28 8°

– Calendrier historique, géographique civil et militaire du Royaume de Pologne et du G.D. Lithuanie (...) pour l'Annee 1779.

Warszawa: Michał Groell – Estr. 14 s. 15

Prow.: j.w.

Opr.: karton lakierowany, cięcie złożone

Sygn.: Fo XIV 27 8°

– Andrzej Zamojski: Sammlung gerichtlicher Gesetze für das Königreich Polen und Großherzogthum Littauen zufolge der Reichs-Konstitutionen des Jahres 1776.

Warszawa, Drezno: Michał Groell, 1780.

Prow.: na karcie tyt. stary stempel B. Un.

Opr.: karton XVIII-wieczny; cięcie pofarbowane na czerwono

Sygn.: Hm X 2 2°

– Adam Naruszewicz: Historya narodu polskiego.

Warszawa: Michał Groell, 1780–81. – Estr. 23 s. 49

– brak tomu 1, tylko 2 i 3

Prow.: na karcie tyt. obu tomów najstarszy stempel B. Un. (XVIII-wieczny)

Opr.: karton XIX-wieczny; grzbiety ze złożonym tytułem

Sygn.: Fo XIV 15 4°

– Adam Naruszewicz: Historia Jana Karola Chodkiewicza wojewody wileńskiego. 2 tomy. Warszawa: Drukarnia Nadworna, 1781. – Estr. 23 s. 48

Prow.: na karcie tyt. najstarszy stempel B. Un.

Opr.: półskórek XIX-wieczny; złożone tytuły na grzbietach

Sygn.: Kg 69 4°

– August Sadebeck (pseud. Sirisa): Polens Ende.

Warszawa 1773–95. – Estr. 27 s. 17–18

Doklejka z przodu z kolorowanym ręcznie miedziorytem sygn.: Sirisa del. Poza tym jeszcze 3 dalsze miedzioryty przedstawiające Kraków, Klasztor Jasnogórski i Kamieniec Podolski.

Prow.: na karcie tyt. najstarszy stempel B. Un. (koniec XVIII, pocz. XIX wieku)

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Fo XIV 3 8°

– Theodor von Ostrowski: Civilrecht der Pohnischen Nation. 2 tomy. (tłum. z j. polskiego Friedrich Ben. Bröcker) cz. I Berlin: Johann Georg Langhoff, 1797. – Estr. 23 s. 523 cz. II Lipsk 1802

Prow.: na odwrocie karty tyt. obu tomów stary stempel B. Un.

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Hm X 18 8°

Drugim po Reussie reformatorem tybindzkiej biblioteki był **Robert von Mohl** (1799–1875).²² Zawdzięczamy mu nie tylko katalog rzeczowy, używany częściowo do dzisiaj, oraz wspomnianą na wstępie systematykę, ale przede wszystkim znaczne rozszerzenie księgozbioru. W czasie krótkiego kierowania biblioteką (1836–44) odbył Robert von Mohl szereg podróży, z których przywiózł dla biblioteki wiele wartościowych nabytków, głównie z Francji i Włoch. Jemu dedykowane jest polonicum rodem ze Szwajcarii, zawierające mowy pochwalne na cześć Adama Mickiewicza mającego objąć katedrę w Lozannie (Lozanna, 26 czerwca 1840; Sygn.: Ka LXX 8°). Na stronie tytułowej czytamy następującą dedykację:

*Herrn Rob. v. Mohl in ehrerbietiger Ergebenheit/J. Zun/del*²³.

Już w XVI wieku Biblioteka Uniwersytecka powiększała się dzięki sekularyzacji dóbr klasztornych. Druga sekularyzacja nastąpiła na początku XIX wieku (1803–1806), a organizowana była przez dwie do tego powołane biblioteki: *Königlich Öffentliche Bibliothek* w Stuttgarcie oraz *Bibliotheca auclica* (*Fürstliche Hofbibliothek*) w Ellwangen. Ostatnia z wymienionych stanowiła podstawę utworzenia Biblioteki Uniwersyteckiej w Ellwangen²⁴, zaś po jej rozwiązaniu w 1817 roku części księgozbioru przypadły Bibliotece Uniwersyteckiej w Tybindze. Wśród tych druków znalazło się również 8 poloniców:

– Joachim Pastorius: *Florus polonicus seu Polonicae historiae epitomae nova*.

Amsterdam: Franciszek Heger, 1641. – Estr. 24 s. 112

Prow.: (naklejka na wewn. str. przedniej oprawy) Ad Bibliothec Auclic. Elvacensem; (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VII.J 24.

Oprawa: XVII-wieczna – karton, gładki pergamin

Sygn.: Fo XIV 4b 8°

– Andrzej Maksymilian Fredro: *Gestorum populi Poloni sub Henrico Valesio, polonorum postea vero Galliae rege*.

Gdańsk. Jerzy Förster, 1652. – Estr. 16 s. 307

Prow.: (naklejka na wewn. str. przedniej oprawy) Ad Bibliothec. Auclic. Elvacensem; (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VI.F 60

Oprawa: XVII-wieczna – karton, gładki pergamin

Sygn.: Fo XIV 1 4°

– *Polonia suspirans*

Frankfurt/M 1656. – Estr. 24 s. 460

Prow.: (naklejka na wewn. str. przedniej oprawy) Ad Bibliothec. Auclic. Elvacensem; (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VI.G 79

Oprawa: XVII-wieczna – karton, gładki pergamin

Sygn.: Fo XIV 14 4°

– Johann Theodor Sprenger: *Polonia Nov-Antiqua*.

Frankfurt/M sumptibus Georgi Fickwirthi 1656. – Estr. 29 s. 142

Prow.: j.w. oraz (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VI.L 85.

Oprawa: j.w.

Sygn.: Fo XIV 8 8°

– Joachim Pastorius: *Florus Polonicus seu Polonicae historiae. Epitomae nova*.

Amsterdam: Jan Jansson, 1664. – Estr. 24 s. 112

Prow.: j.w. oraz (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VI.M 85

Oprawa: j.w.

Sygn.: Fo XIV 4a 8°

– Reinhold Heidenstein: *Rerum polonicarum ab excessu Sigismundi Aug.*

Frankfurt/M: sumptibus Caspari Wächteri, typis Johannis Andreae, 1672. – Estr. 18 s. 81

Prow.: j.w. oraz (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura VI.B 50.

Oprawa: XVII-wieczna – karton, gładki pergamin

Sygn.: Fo XIV 12 2°

– Mikołaj Chwałkowski: *Regni Poloniae Jus Publicum et statutis ac constitutionibus depromptum*.

/Królewiec/ 1676. – Estr. 14 s. 235

Prow.: j.w. oraz (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: II.M 54

Oprawa: j.w.

Sygn.: Fo XIV 13 8°

– [Michał Rousseau de la Valette]: *Casimir Roy de Pologne*.

Paryż 1679. – Estr. 26 s. 395

Prow.: j.w. oraz (na wyklejce z tyłu) stara sygnatura: VI.L 57.

Oprawa: j.w.

Sygn.: Fo XIV 10 8°

W latach 1811–12 wzbogaciła się Biblioteka Uniwersytecka w Tybindze w dublety z prywatnej biblioteki królewskiej w Stuttgarcie, tzw. *Königliche Handbibliothek*, później *Hofbibliothek*. Poprzez Stuttgart trafiły też do B. Un. w latach 1817–21 kolejne książki z bibliotek klasztornych, m.in. z Zwiefalten, Heilbronn, Rottweil, Eßlingen, Wengen (Ulm), Uttenweiler, Mergentheim, Weingarten oraz Wiblingen. Niektóre z poloników noszą ślady tych właśnie proveniencji, np. kolejny egzemplarz *Frycza-Modrzewskiego* oraz niemiecka wersja kroniki *Kromera*:

– Andrzej Frycz-Modrzewski: *Libri tres...* – (3 egz.)

/Bazylea: Johannes Oporinus/ 1562, 4 – VD 16 F 3203; Estr. 22 s. 490

Marg.: Notatka rkp. na str. tytułowej (XVI wiek?)

Prow.: stemple: *Königliche Handbibliothek Stuttgart* oraz *Veräußerte Doublette* (początek XIX wieku)

Oprawa: XIX-wieczny karton. Cięcie pomalowane na niebiesko.

Sygn.: Gf 805 4°

– Marcin Kromer: Mitnächtlicher Völkern Historien. I. Polensische Historien. Tłumacz: Heinrich Pantaleon.

Bazyła: Henric-Petri i Peter Perna 1562. – VD 16 K-2430. Estr. 20 s. 285

Prow.: (str. 1a) Ex libris S. Martini Monasterij Wiblingen [klasztor Benedyktynów w Wiblingen, sekularyzacja w 1806 r.]

Oprawa: XVI-wieczna – deski, radełka (m.in. radełko przedstawiające krucyfiks, chrzest Chrystusa, zwiastowanie i zmartwychwstanie – u Haeblera nie opisane).

Dwie metalowe klauzury, tytuł wypisany ręcznie w cięciu.

Sygn.: Fo XIV 2 2°

– Aleksander Gwagnin: Rerum polonicarum tomi tres. Części 1–3 w jednym tomie.

Frankfurt/M: Excudebat Ioann Wechelus, impensis Sigismund Feyerabendij 1584. – VD 16 G-3843; Estr. 17 s. 483–4

Marg.: Notatki na wyklejce (na temat Stefana Batorego). Pojedyncze podkreślenia w części III.

Prow.: 1. (na wyklejce z przodu) Liber Augustini Brunny Cons... oraz SYMBOLVM AVGVSTINI tota spes mea in morte Domini nri JHESV CHRISTI// Brunny // Non homini fido// In Domino confido. [przypuszczalnie Augustinus Brunner, imm. w Dillingen 1620, proboszcz w Hagenau]²⁵ – 2. (na karcie tytułowej) Monasterij Weingartensis 1659 [Klasztor benedyktynów w Weingarten] – 3. Stempel B. Un. w Tybindze (XIX wiek).

Oprawa: (koniec XVI wieku) – półskórek (linie i radełka) oraz pergamin

Sygn.: Fo XIV 16 8°

– Franciszek Sacchini: Vita B. Stanisłai Kostkae Polonie Societate Iesu.

Kolonia: Johann Kinchius, 1617. – Estr. 27 s. 8

Prow.: (str. tyt.) Monaster. Weingart.; oraz najstarszy stempel B. Un. (XVIII wiek)

Opr.: miękka – karton oraz pergamin: fragment rkp. (browiarz XIV/XV wiek); grzbiet zniszczony

Sygn.: Kg 148 8°

– Martin Zeiller: Anderte Beschreibung deß Königreichs Polen.

Ulm i Stuttgart: J.W. Rosslin, 1657. – Estr. 8 s. 303

Marg.: Pojedyncze marginalia oraz podkreślenia z XVII wieku.

Prow.: 1. [Klasztor kapucynów w Mergentheim] – na co wskazuje charakterystyczny krzyż wypalony na okładce. – 2. Stara sygnatura na wewnętrznej str. okładki: 3596 oraz najstarszy stempel Bibl. Un.

Oprawa: XVII-wieczna – karton, pergamin z wypalonymi krzyżami z przodu i z tyłu. Cięcie pomalowane na niebiesko. Szczątki klauzur wstęgowych. Do druku użyto dwóch rodzajów papieru, mniej więcej co druga skłádka bardzo zażółcona, zbrązowiała.

Sygn.: Fo XIV 35 8°

Na początku XIX wieku znalazły się w Bibl. Uniwersyteckiej polonica nie tylko z przydziałów z bibliotek klasztornych, lecz także z zakupów bibliotek prywatnych, np.

w 1822 roku za radą prof. Bohnenbergera zakupiono 1500 tomów, których właścicielem był prof. matematyki **Christoph Friedrich Pflaiderer** (1736–1821).²⁶ Był on zapalonym bibliofilem, z jego księgozbioru pochodzą druki nie tylko z dziedziny matematyki, lecz także nauk przyrodniczych, filologii oraz wydania greckich klasyków. Pflaiderer miał zwyczaj podpisywać swe książki, można więc i dzisiaj stwierdzić, które z jego zbioru pochodzą. W latach 1766–1781 prof. Pflaiderer przebywał w Warszawie jako wykładowca matematyki w Szkole Rycerskiej. Od 1772 roku pełnił również funkcję jej dyrektora. Był także członkiem Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych. Bezpośrednio po pobycie w Polsce objął Pflaiderer katedrę matematyki i fizyki na Uniwersytecie w Tybindze oraz w Collegium Illustre (tybindzki odpowiednik Szkoły Rycerskiej). W księgozbiornie Pflaiderera znalazły się więc i polonica, w tym cztery tomy słownika Trotza:

– Michał Abraham Trotz: Nowy dykcyonarz to jest mownik polsko–niemiecko–francuski – 4 tomy

Lipsk: Jan Fryderyk Gleditsch 1771–1779. Estr. 31 s. 335–8

Prow.: (na wewn. str. oprawy wszystkich 4 tomów) Pflaiderer

Opr.: karton XVIII-wieczny, brzegi kart niewyrównane

Sygn.: Ck XII 10 8°

– John Lind: Letters concerning the Present State of Poland.

Londyn: 1773. – Estr. 21 s. 283

Prow.: 1. (wyklejka z przodu b) Pflaiderer. – 2. (str. tytułowa) stempel B. Un. w Tybindze (XIX wiek)

Oprawa: XVIII-wieczna – skóra, karton, złocenia na grzbiecie (ornament i tytuł); wyklejki kolorowe.

Sygn.: Fo XIV 18 8°

– Projekt Ustawy KEN (...)

1781 – Estr. 25 s. 274

Prow.: (str. tyt.) dedykacja: Pour M. Pflaiderer

Opr.: karton XIX-wieczny (B. Un. w Tybindze)

Sygn.: Fo XIV 7 2°

W 1824 roku Biblioteka zakupiła książki z biblioteki rosyjskiego prof. chemii, niemieckiego pochodzenia, **Mikołaja Scherera** (1771–1824)²⁷ a i w tym zakupie znalazło się polonicum. Na czasy Pflaiderera i Scherera przypada też polonicum wydane w Tybindze.

– /Piotr Henryk Przebendowski/ Memoires sur les demieres revolution de la Pologne...

Rotterdam: Fritsch u. Boehm 1710. – Estr. 25 s. 336

Prow.: 1. (wyklejka z przodu) v Scherer Prof. – 2. (str. tytuł.) stempel B. Un. (XIX wiek).

Oprawa: XIX-wieczna, karton

Sygn.: Fo XIV 20 8°

– /Maurycy August Beniowski/ Des Grafen Moriz August von Benjowsky: Schicksale und Reisen von ihm selbst beschrieben. (Tłum. z angielskiego Georg Foerster) Tybinga: (Im Verlage der J.G. Gottaischen Buchhandlung) 1791. – Estr. 12 s. 476

Prow.: najstarszy stempel B. Un. z końca XVIII wieku

Oprawa: karton XIX-wieczny

Sygn.: Kg 416 8°

Bibliotekę Uniwersytecką w Tybindze wzbogaciło w 1871 roku przejęcie biblioteki poety i prof. filologii Ludwika Uhlanda (1787–1862), w której to znalazły się dwa zbiorki polskich pieśni z XIX wieku: *Volkslieder der Polen*, Lipsk 1833 (sygn. Dk XIV 8 8°) oraz K.W. Wóycickiego *Polnische Volkssagen und Märchen* Berlin 1839 (sygn. Dk XIV 10 8°). Kolejny zbiorek polskich pieśni wydany został w Tybindze (dochód z jego sprzedaży przeznaczony miał być na wsparcie polskich uciekinierów):

– /Michał Chudowski/ *Zehn polnische Lieder mit einem Gruss an die flüchtigen polnischen Offiziere, die in Tübingen anwesend waren den 29. Januar 1832, in polnischer Sprache gesprochen von Mich. Chudowszky, Candidat der theologie. In deutsche Verse gebracht von einem Polenfreunde.*

Drugie wydanie z dodatkiem i nutami.

Tybinga: Gustaw Bähr, 1832.

Sygn.: Dk XIV 1a 8° (Rarum)

Cały szereg zakupów i przekazów otrzymała biblioteka w czasie kadencji Karla Geigera w latach 1895–1920, m.in. od stuttgarckiej Ständische Bibliothek – 280 tomów w 1908 roku, a wśród nich znalazł się zbiorczy tomik zawierający 5 poloników z XVIII wieku: manifesty dotyczące elekcji Stanisława Augusta Poniatowskiego (1764), Stanisława Leszczyńskiego (1734), genealogii Fryderyka Augusta Sasa, broszurę przeciw Liberum veto – *Censura amica* (1736 – Estreicher tom 14, s. 116) oraz akt konfederacji z 1767. Tomik ten opatrzony jest naklejką: *Überwiesen von der Ständischen Bibliothek*, a oprawiony w XIX-wieczny karton (Fo XIV 21 2°).

Wprawdzie niektóre polonica noszą ślady poprzednich właścicieli, lecz trudno jest dzisiaj powiedzieć, kiedy do Biblioteki Uniwersyteckiej trafiły. Zarówno byli właściciele, marginalia, jak i tytuły warte są jednak odnotowania:

– Reinhold Heidenstein: *De bello moscouitico quod Stephanus Rex Poloniae gessit.*

Bazylea: Konrad Valdkirch, 1588. – Estr. 18 s. 80

Marg.: notatki XVII-wieczne brązowym atramentem

Oprawa: karton XIX-wieczny

Sygn.: Fo XIV 19 4°

– Wojciech Wijuk Kojałowicz: *Historiae Litwanae.*

część 1: Gdańsk 1650, część 2: Antwerpia 1669. – Estr. 19 s. 400

Prow.: (t. 1, karta ochronna) J.G.P.W.B.N.K.U.X.P.R.h:// W Panow Wilczyckich, Czesnikowskich, Polty?, Orłowskiego (lub Orłowskiej?) WPP.

Oprawa: (oba tomy) karton, gładki pergamin. Zniszczenia spowodowane wodą.

Sygn.: Fo XIV 43 4°

– Gottfried Lengnich: *Polnische Bibliothec, welche von Büchern u. anderen zur polnischen u. preussischen Historie dienenden Sachen ausführliche Nachricht gibt.* (Gdańsk 1718, 1719). 2 tomy zawier. 10 numerów czasopisma – Estr. 13 s. 49

Prow.: (karta ochronna a) rkp. notatka: *Gehört unter die sehr raren Bücher von denen selten ein vollständiges Exemplar vorkommt.* C.B. Lengnich [Karl Benjamin Lengnich (1743–1795), arcydiakon kościoła Św. Marii Panny w Gdańsku] 28

Oprawa: brązowa skóra, tłoczona na grzbiecie (XVIII-wieczna)

Sygn.: Fo XIV 17 8°

– /Jerzy Daniel Seyler:/ *D. de Chevrieres: Histoire de Stanislas I Roi de Pologne etc.* par Monsieur D.C.

Londyn 1741. (2 części w jednym tomie) – Estr. 27 s. 416

Prow.: 1. (wewn. str. opr.) *Ex libris Quinti Icilli* (2 putta i palmy); na odwr. karty tyt. index portretów i cena gr.m. 12 – 2. także stemple *Ex Biblioth. Regia Berolinensi* oraz *Vend. ex Bibl. Reg. Ber.* (sprzedano z Królewskiej Biblioteki w Berlinie)

Opr.: XVIII-wieczna – skóra na kartonie, grzbiet złożony

Sygn.: Fo XIV 14aa 8°

– Maciej Dogiel: *Codex diplomaticus regni Poloniae et magni ducatus Lituaniae.*

Wilno: Szkoła Pijarów, 1758/1759. – Estr. 15 s. 271

wyszły tomy 1, 4 i 5

Bibl. posiada jedynie tomy 1 i 5.

Prow.: 1. (t. 1, str. tytułowa) *Ex libris Wilhelmi Baronis De Wal// Equit: et Commendatoris Ord: Tautonici;* (t. 5, wyklejka) *ekslibris* miedziorytniczy z napisem *J'appartiens a M^r le Baron De Wal Vicomte D'Anthinnes* (w t. 1 pierwsza karta przyklejona jest do oprawy, *ekslibris* jest niewidoczny) [Wilhelm Baron de Wal (1736–1818), mistrz Zakonu Krzyżackiego, autor obszernej historii Zakonu] 29

– 2. naklejka na grzbiecie z tytułem i dawna sygnatura B. Un.: L 1106

Oprawa: XIX-wieczny karton

Sygn.: Fo XIV 1 2°

– /Piotr Józef de la Pimpie chev/. de Solignac: *Historie Générale de Pologne.* t. I–V.

Paryż: Jean Thomas Herissant, 1750. – Estr. 29 s. 33–34

Prow.: *superekslibris* na okładce – złoty herb z biskupimi pastorałami i chorągwią zmartwychwstania

Oprawa: miękka, XVIII-wieczna, skóra, złożenia, ornamenty, kolorowe wyklejki

Sygn.: Fo XIV 19 8°

– przekład i kontynuacja powyższego dzieła przez Carla Friedricha Pauli (Halle, 1763–65). – Estr. 29 s. 34–35

Prow.: (wyklejka z przodu) *ekslibris Joannis Bernardi Nack civis et Mercatoris Francofurtensis* (1759)

Oprawa: karton, gładki pergamin.

Sygn.: Fo XIV 2 4°

Osobną grupę stanowią pisma związane z Radziwiłłami oraz z grafem von Brühl.

– /Mylius Arnold:/ Principum et regum Polonorum imagines ad vivum expressae.

Kolonia: Gottfried Kempens, marzec 1594. – VD 16 M–7374; Estr. 22 s. 654

dzieło dedykowane Jerzemu Radziwiłłowi, kardynałowi krakowskiemu

47 miedziorytów, w tym sygnowane: miedzioryt przedstawiający samego kardynała (sygn. Johannes Hogenberg) oraz miedzioryt przedstawiający króla Zygmunta III (sygn. Crispiano Passaeo).

Marg.: najpr. cena na str. 1 oraz nieliczne notatki.

Opr.: XIX-wieczna – karton B. Un. w Tybindze

Sygn.: Fo XIV 6 2°

– Kazimierz Jan Wojsznarowicz: Mauzoleum na akt pogrzebowy JO Katarzyny Potockiey Januszowey Radziwilowey...

Wilno: Drukarnia Jezuitów, 10 luty 1643. – Estr. 33 s. 228

8 miedziorytów półstronicowych podpisanych Basilis Omel.

Opr.: XIX-wieczny karton.

Sygn.: Dk XIV 2 2°

– Valentin Thilo: Salutio Janussi Radzivilli, Birzarum et Dubincorum ducis.

Królewiec 1651. – Estr. 31 s. 152

Sygn.: Kg 32 Fol.

– /Henryk Brühl: (J.H.G. Justi?)/ La vie et la caractere de Mr. le Compte de Brühl ... s.l. 1760. – Estr. 13 s. 374

Prow.: na odwrocie karty tyt. stary stempel B. Un.

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Kg 680 8°

– /J.H.G. Justi:/ Leben und Charakter des Königl. Pohnischen und Churfürstl. Sächßl. Premier-Ministre Grafens von Brühl in vertraulichen Briefen entworfen, s.l. 1760–61. – Estr. 18 s. 689

Prow.: na karcie tyt. stary stempel B. Un.

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Kg 40 8°

– Leben und Charakter der jüngst verstorbenen Frau Gräfinn von Brühl, gebornen Gräfinn von Kolowrat in vertraulichen Briefen entworfen, s.l. 1763

Prow.: na karcie tyt. stary stempel B. Un.

Opr.: karton XIX-wieczny

Sygn.: Kg 40a 8°

O zainteresowaniu językiem polskim świadczy będący w posiadaniu Biblioteki rękopis: *Grammatica Polonica*³⁰ (Sygn. Mc 94), opisany wśród łacińskich rękopisów, jako ćwiczenia szkolne. Datowany jest on jednak błędnie na pierwszą poł. XVII wieku, tymczasem pochodzi z pewnością z drugiej poł. wieku XVI, o czym świadczy nie tylko charakter pisma ale również proveniencja sięgająca Artistenfakultät i Crusiusa. W dziale lingwistyki natrafiamy też na drukowane polskie gramatyki i słowniki, w grupie dotyczącej języków

słowiańskich. Wśród wydań XIX-wiecznych natrafiamy np. na egzemplarz słownika Samuela Bogumiła Lindego (Warszawa 1807–1814), pracę Franciszka Szopowicza o głoskach (Kraków 1827) oraz historię języków i literatury słowiańskiej Fryderyka Gustawa Eichhoffa (Paryż, Genewa 1839). Przyjrzyjmy się jednak starszym drukom. Wyjątkowo dużą ilość marginaliów posiada podręcznik do nauki języka polskiego z XVI wieku, trudno jednakże dzisiaj dociec, jaką drogą do Biblioteki Uniwersyteckiej trafił:

– Mikołaj Volckmar: *Compendium linguae polonicae*.

Gdańsk: Jakub Rhode, 1594. – Estr. 33 s. 257

Marg.: Cały tekst pokryty jest b. obficie notatkami, wprawkami i próbami (przełom XVI i XVII wieku).

Oprawa: pergamin pofarbowany na czerwono, w tylnej okładce dziura. Zniszczenia spowodowane wodą.

Sygn.: Ck XII 2 8°

– Jeremiasz Roter: *Schlüssel zur Polnischen und Teutschen sprache*.

Wrocław: Jerzy Bauman, 1638. – Estr. 26 s. 388

Marg.: pojedyncze notatki (XVII-wieczne) w języku polskim.

Prow.: (wyklejka z przodu) stara sygnatura B. Un. w Tybindze XX 156 (XVIII wiek)

Oprawa: karton

Sygn.: Ck VII 1 8°

– Franciszek (de Mesgnien) Meninski: *Grammatika seu institutio polonicae linguae*.

Gdańsk: Jerzy Förster, 1649. – Estr. 22 s. 287

Prow.: (na odwrocie karty tyt.) stary stempel B. Un. (koniec XVIII/pocz. XIX wieku)

Sygn.: Ck XII 45 8°

Teksty literackie stoją osobno w dziale *Sztuki piękne*. Tutaj doliczyć się można 34 polskich tytułów głównie z XIX wieku, w tym 6 tytułów Adama Mickiewicza, np. dzieła zebrane wydane w języku niemieckim (Berlin 1836), wykłady o literaturze słowiańskiej (po niemiecku; Lipsk 1835) oraz wydania poezji. Znaleźć też można poezje Adama Naruszewicza (Lipsk 1835) oraz 2 tytuły Józefa Ignacego Kraszewskiego. Z XIX wieku pochodzi również około 90 tytułów na temat historii Polski, w tym prace Joachima Lelewela (Paryż, Lille 1844, Brunzswig 1831), Richarda Roepella i Jacoba Caro (5 tomów, Hamburg, Gotha 1840–1888), dzieła zebrane Długosza, jak również *Ethnographie Polens* Emila Hervet (Wiedeń 1871).

Poza tym znajdujemy polonica w innych działach, np. w teologii. Biblioteka Uniwersytecka w Tybindze posiada ogromny zbiór Biblii, 37 wielojęzycznych oraz 1500 wydań Biblii (bądź jej fragmentów) w 104 językach świata. Na języki słowiańskie przypada 41 wydań, w tym 9 na język polski. 5 wydań polskich pochodzi z XVII wieku, w tym Biblia wydana w Gdańsku w 1632 roku (Ga XXV 1 8°) oraz

– Psalmi Dawidowe w przekładzie X. Macieja Rybńskiego.

razem: – Summa Nauki Chrześcijańskiej.

oraz – Hymny albo pieśni duchowne z kancyla wietsznego przebrane.

A niektóre z Niemieckich przetłumaczone (Estr. 18 s. 329)

Gdańsk: Andrzej Hünefeld (1636) – Estr. 15 s. 76

Frontispis – miedzioryt sygn.: Corn Cl. Duysend sculpsit

Marg.: Na wyklejce rkp. notatka XVII-wieczna – stara wersja Składu Apostolskiego

Prow.: (na wewn. str. oprawy) Adellgunde harde..? (Harderus, Hardegg?) (XVII wiek)

Opr.: skóra na kartonie, szczątki dwóch klauzur, złocenia na grzbiecie, cięcie złoczone

Sygn.: Ga XXV 2 8°

– Nowy Testament w przekładzie Jakuba Wuyka

Lipsk: Karol Tauchnitz, 1832. – Estr. 5 s. 175

Prow.: naklejka na wewn. str. oprawy Geschenk von Dr. Hegler oraz niżej Hegler I Mz 1835 P.D.

Opr.: skóra na kartonie

Sygn.: Ga XXV 5 8°

– Biblia święta to jest wszystko Pismo Święte Starego i Nowego Przymierza

Berlin: Turowicz i syn, 1861 – Estr. wyd. 2, t. 2, s. 238

Prow.: 1. na wewn. stronie oprawy naklejka z tłoczonym stemplem z napisem po rosyjsku w półkolu: Triestkago Obscestva Acienda Assikuratrice w środku stempla: Kontora v Moskve

– 2. Dedykacja na wyklejce: W dowód najgłębszego uszanowania i najszczerzej przyjaźni Michałowi Kasprowiczowi książka pod tytułem „Biblia Święta” poświęca podpisano: Józef Fabiana syn Wilamowski; 1865 roku lutego 9. S. Petersburg

– 3. naklejka z napisem: Universitätsbibliothek Tübingen/ Geschenk von Frau Dr. Bohnenberger, Tübingen 1931

Sygn.: Ga XXV 4a 8°

Wymienione świadectwa polskiej kultury opisane zostały przy okazji opracowywania starodruków dla celów książki pomocniczej *Handbuch der historischen Buchbestände*. Pierwsze tomy szeroko zakrojonego programu prof. Bernarda Fabiana niedługo się ukażą; powstanie nowego typu przewodnik po europejskich bibliotekach. Przy okazji badania zbiorów w Tybindze należało poświęcić nieco uwagi także polonicom, gdyż książka pomocnicza tak szczegółowych informacji nie będzie zawierała. Być może ciekawe wydawnictwa oraz ślady poprzednich właścicieli poloników ściągną do Tybingi i polskich badaczy.

PRZYPISY

¹Gerd Brinkhus: 450 Jahre im Dienst der Universität. Zur Geschichte der Tübinger Universitätsbibliothek. In: *Attempto* 51/52. Tybinga 1974.

²Bernhard Fabian: Das Handbuch der historischen Buchbestände in der Bundesrepublik Deutschland und in West-Berlin. In: *Zentralblatt für Bibliothekswesen* 32 (1985), s. 379–388.

³Por. też: Karl Gebhardt: *Spezialbestände in deutschen Bibliotheken*. Berlin/New York 1977.

- ⁴Universitätsbibliothek Tübingen. Katalogschema und Führer durch die Bücherräume. Tybinga 1927.
- ⁵Por. też: Gerd Brinkhus: Die Bücherstiftung Konrad Hagers für die universität Tübingen im Jahre 1539. In: Bibliothek und Wissenschaft. Tom 14, 1980.
- ⁶Por. też: „Acta Universitatis Bibliothecae” UAT 5/5 Libri J. Scheubelii. – Spis wg Martina Crusiusa z 1571 roku: oraz Kraft i Bäumlér In: Berichte zur Wissenschaftsgeschichte 4 (1981), s. 225.
- ⁷Monika Hagenmaier: Die Grempsche Bibliothek in Tübingen. – maszynopis 1988. Ernst Kyriss: Die Bibliothek des Ludwig Grep von Freudenstein. In: Börsenblatt für den deutschen Buchhandel, Frankfurt r. 10, Nr 102, s. 757–759.
- ⁸Reformator biblioteki, patrz s. 53.
- ⁹Konrad Haebler: Rollen- u. Plattenstempel des XVI. Jhs. Leipzig 1928 (Sammlung Bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten), t. 1, s. 340.
- ¹⁰J.w. t. 1, s. 429.
- ¹¹J.w., t. 2: Lipsk 1929, s. 76. Wymienione u Haeblera radełka wyst. razem z superksliblisem Zygmunta Augusta, stąd takie właśnie określenie warsztatu.
- ¹²Heinrich Hermelink: Die Matrikeln der Universität Tübingen. Stuttgart 1906, t. 1, s. 535.
- ¹³Patrz P. Martell: Zur Geschichte der Universitätsbibliothek Tübingen. In: Buchhandlgilde–Blatt. 12. Nr 4, s. 60–62.
- ¹⁴Por. Ernst Kyriss: Aus der Bibliothek von Martin Krusius. In: Börsenblatt für den deutschen Buchhandel. 10 (1954), s. 22–23 oraz Norbert Hofmann: Die Artistenfakultät an der Universität Tübingen 1534–1601. Tybinga 1982. (Contubernium, t. 28).
- ¹⁵Hermelink: op.cit., s. 345: („Samuel Streler compaginator librorum”).
- ¹⁶Martin Crusius: Diarium. Hrsg. Wilhelm Goetz ü, Ernst Conrad. Tybinga: Laupp, 1927–1961, 4 tomy; tutaj tom III, s. 410 (pod datą 30.03.1602).
- ¹⁷Haebler, t. 2, s. 26.
- ¹⁸Wg Erhard Cellius: Imagines professorum Tubingensium 1596. Faksimile: Sigmaringen 1981.
- ¹⁹Hermelink: Matrikeln j.w. t. 1, s. 521.
- ²⁰K. Geiger: Jeremias David Reuss und seine Bibliothek. In: Zentralblatt für Bibliothekswesen, 22, Lipsk 1905, s. 465–490 oraz Gerd Brinkhus: 450 Jahre im Dienst der Universität. Attempo 51/52 (1974), s. 37–40.
- ²¹Fundacja założona przez Martina Plantscha (+1533) dla ubogich studentów por.: Die leteinischen Handschriften der Universitätsbibl. Tübingen. Wiesbaden 1991, s. 32.
- ²²Brinkhus: 450 Jahre, j.w. oraz Peter Michael Ehrle: Robert von Mohl als Leiter der Tübinger Universitätsbibliothek. Tybinga 1975. (Contubernium, t. 10).

- ²³Jacques Zündel – prof. któremu poświęcony jest drugi druk w broszurze (Lozanna 1841) część pośw. Mickiewiczowi nosi tytuł: „Discours prononces a l’installation de M.A. Mickiewicz comme professeur ordinaire de littérature latine dans l’académie de Lausanne”.
- ²⁴Wolfgang Irtenkauf: Die Ellwanger Zentral- und Universitätsbibliothek 1803–1818. In: Ellwangen 764–1964. Beiträge und Untersuchungen zur Zwölfhundertjahrfeier. Ellwangen 1964. s. 583–605 oraz Werner Paul Sohnle: Gelehrtenwissenschaft hinter Schloß und Riegel. Die Universitätsbibliothek am Anfang des 19. Jhs. Tübingen 1976 (Contubernium, Tom 9).
- ²⁵Thomas Specht: Die Matrikel der Universität Dillingen. Dillingen a.D. 1909–11.
- ²⁶Die Iteinschen Handschriften der Universitätsbibl. Tübingen. Wiesbaden 1991, s. 203 oraz Wilfried Lagler: Ein bibliophiler Mathematiker. Bausteine zur Tübinger Universitätsgeschichte. Folge 3. Tybinga 1987, s. 59–70.
- ²⁷Por. Sohnle, op. cit.
- ²⁸Allgemeine Deutsche Biographie, Lipsk 1883, s. 257.
- ²⁹ [Wal, Guillaume Eugene Joseph de, Baron:] Histoire de l’ordre Teutonique. Paris 1784–1790, 8 to-
mów.
- ³⁰Die Iteinschen Handschriften der Universitätsbibl. Tübingen. Wiesbaden 1991, s. 210–211. Dziękuję drowi Arno Menzel-Reuters za pomoc w datowaniu tego rękopisu, szeregu druków i marginaliów oraz za pomoc w rozszyfrowywaniu proveniencji.

SPIS SKRÓTOWO CYTOWANEJ LITERATURY

- Estr. – Karol Jerzy Teofil Estreicher: Bibliografia polska, Kraków 1870 etc.
- Haebler – Konrad Haebler: Rollen u. Plattenstempel des XVI. Jhs. Unter Mitwirkung von Ilse Schunke. T. I–II. Lipsk 1928–29 (Sammlung bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten 41, 42).
- Hermelink – Heinrich Hermelink (ed.): Die Matrikeln der Universität Tübingen. T. I–II plus rejestry. Stuttgart 1906 ff.
- VD 16 – Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des XVI. Jhs. – VD 16 – Ed. Bayer. Staatsbibliothek München. Stuttgart 1983 ff.;

ANDREAE FRI
CII MODREVII LI-
BRI TRES: QVORVM

PRIMVS, de Peccato originis.

SECVNDVS, de Libero hominis arbitrio.

TERTIVS, de Prouidentia & Prædesti-
natione Dei æterna.

EIVSDEM,
DE MEDIATORE,
LIBRI III.

SI QUID HIC DICTVM SCRIPTVM'VE
CONTRA VERITATEM, INDICTVM
INSCRIPTVM'VE ESTO.

ACCESSIT,
Narratio simplex rei nouæ, & eiusdem pessimi
exempli: simul & querela de iniurijs, & expo-
stulatio cum STANISLAO ORI-
CHOVIO Roxolano.

*Cum rerum & uerborum in his omnibus me-
morabilium Indice copioso.*

Anno M. D. LXII.

RERVM POLONICARVM
Tomi terci /

QVORVM PRI- MVS OMNIVM POLO- NIE REGVM, A LECHEO PRI- MO GENTIS DVCE, AD STEPHANVM BA- THOLAEVM, etiamnum Regem, tum Principem Lituanie, et Chouoniam, ecclesiarum, ac fregulorum tes- tibus completitur:

- I. ADIECTA RECENS HISTORIARVM IN NO-
tissimam etiam inscriptionem continens auctorem.
- II. PROVINCIA RVM, QVÆ VNO SARMA-
ticæ Europæe nominis vulgò veniunt, chorogra-
phicam descriptionem continet.
- III. RES SINGVLARITER A POLONIS IN
Valachia gestas, Orationes item & Epistolâs scriptas
Polonici negotii concernentes habet.
- ALEXANDRO GVAGNINO, ERVITE JP,
satis peritissimæ proficula auctor.

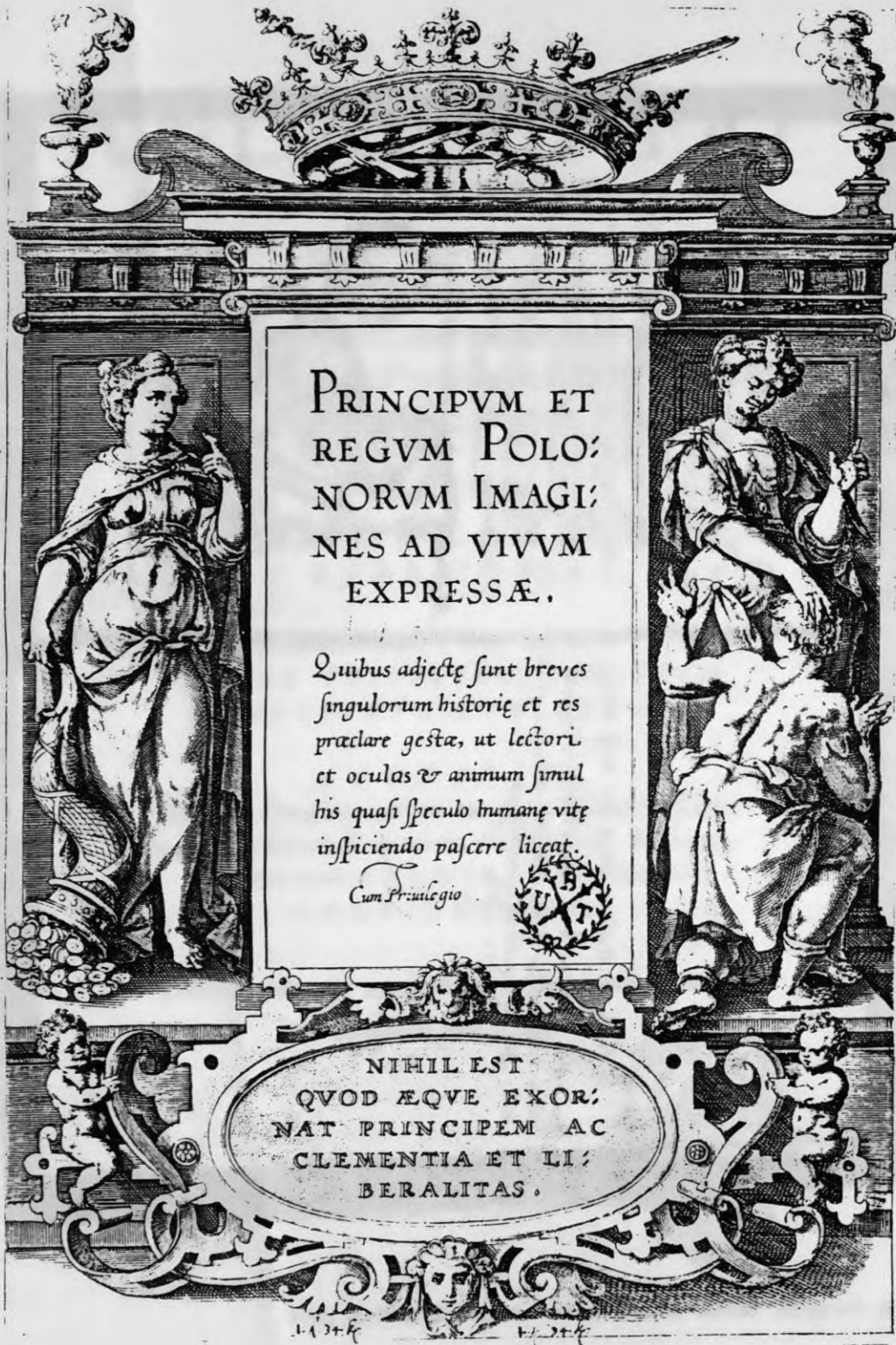
Monach. Altingerianensis. 1659.

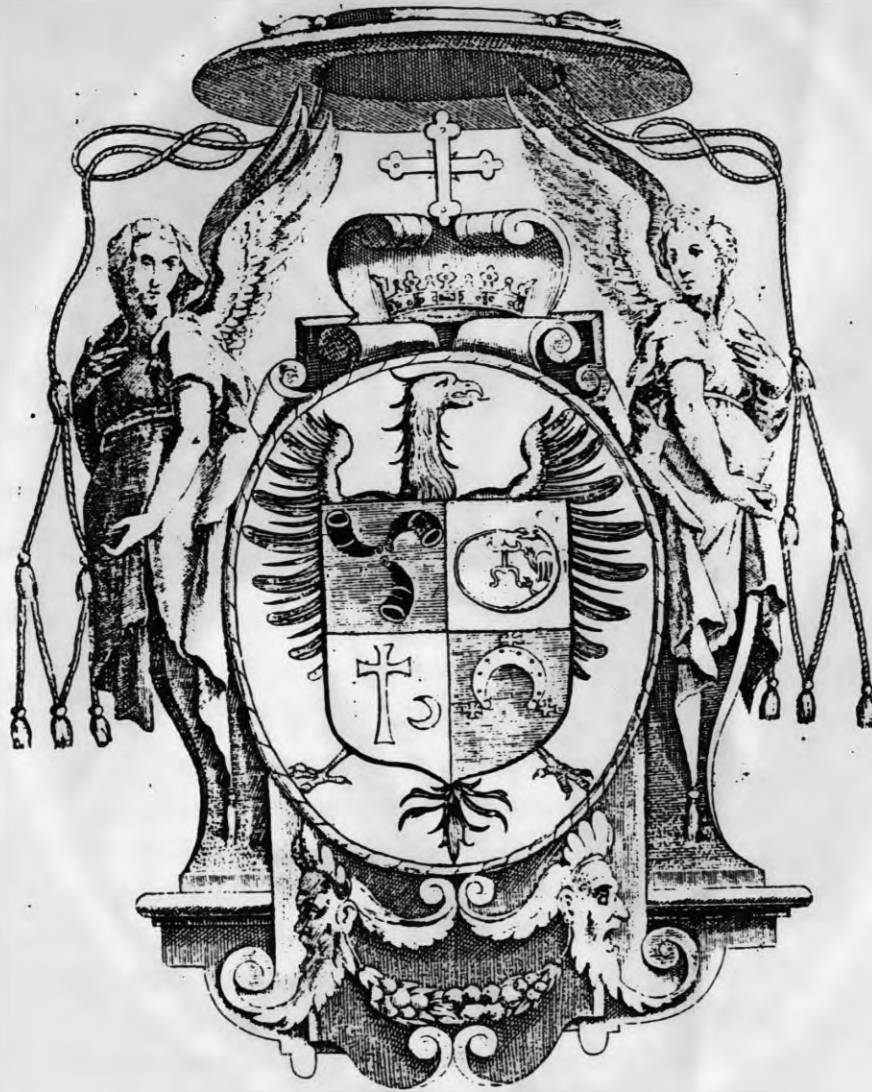
FRANCOFVRTI
Excudebat Ioanna. Wechelus, impensis Sigi. Fryetabendi.

*De Stephano Bathori, Pol. & viri fidei obiter:
Res noster Stephani bene vale, illi scriptum humanum
Fidem dedimus ad hunc. Vindicta, Arimi in genti-
bus, Chouonia, pendendum eximio de
vide in gen 1 164*

A. Gwagnin: Rerum polonicarum tomi tres, Frankfurt 1584

A. Mylius: Principum et regum Polonorum imagines, Kolonia 1594

A. Mylius: Principum et regum Polonorum imagines, Kolonia 1594

*Christophus Mylius Princeps maior virtutibus bonus.
 Maximus naucta Bellan. ne pupil.
 Joh. Myliusberg.*

*Quam decorat quaedam digne gratia formae
 Et sibi commissa serua cura regis
 sculp.*

A. Mylius: Principum et regum Polonorum imagines, Kolonia 1594

LECHVS II. Craci Regis filius, natu minor, regnandi cupiditate instigatus; Cracum fratrem natu maiorem ad venadum secum foras eductum, per insidias occidit. Vulgo persuasit, ex equo fortuito casu lapsum vitam finiuisse. Simulato egregio luctu, funus honorifice procurari iussit, & sepulturae corpus mandari. Eo sic è medio sublato, ipse, patre mortuo, Princeps à populo creatur. Paulo post detecto parricidio, dignitate ignominiose priuatus, in exilium pellitur, vbi patrati sceleris recordatione & poenitentia marcescens, omnibus exofus, tandem infeliciter vita defunctus est, nulla prole relicta. *Cromerus libro secundo.*

Compendium
**LINGVÆ
POLONICÆ** IN
gratiam Iuuentutis Dan-
sicanæ collectum

NICOLAO VOLCKMARO.

DANTISCI
Excudebat Iacobus Rhodius.
1594.

Pluraliter.

Nominativo Te iustitiam.

Genitivo tui iustitiam.

Hi duo, oculus, & duo, auris, in plurali habent oculus & duo dicitur tamen, Duo ore/terry/exterij oculi/pleci/serbiol &c.

DE NUMERALI-

B V S. p. plurimae

Quomodo declinantur Numeralia:

Numeralia, que Cardinalia vocantur, paulo difficilior est declinatio, ideo aliquot exempla subiungemus.

Jedem/ Fnu.
Singulariter.

Femini: Neut.

Jedna. Jedno.

Jedney. jednego &c.
(more nominis adiectivi.

Pluraliter.

Jedne/ jedne.

In plurali numero significat

idem quod alij, ut: jedni

robni/ drudzy prognowali Alj la-

borabant, aliter vero occurrunt.

Dwa/

Masc:

N. Jedni.

G. jednego.

N. Jedni/

G. jednych.

D. jednym/ &c.

me huius modo...
Anglicę...
hinc vixi...
Duo.

Masc: Fam.

Nominativo Dwa & dival. Dwole. duo & dival. duo & dival.

Genitivo divi. (tych cyerch).

Dativo divlemu. duo & dival. duo & dival.

Accusativo diva. duo & dival. duo & dival.

Ablativo odeviu.

Instr: diverna. (sic tyerna/ & emle)

V. l. we divy cyerna & m) duo & dival. duo & dival.

Neutr.

Nominativo Dwole. duo & dival. duo & dival.

Genitivo dwogai.

Dativo dwolgu/ & om

Accusativo dwole.

Ablativo od dwogai.

Instrumentali dwogem.

Utiq; in dwogiu. duo & dival. duo & dival.

Sic tery & cyerch. duo & dival. duo & dival.

Sic declinatur Dba/ vterque.

Masc. Fam.

N. Dba & obadwa. Dbola/ obic/ obedwie.

Genitivo obu & obudwu. duo & dival. duo & dival.

Dativo obtema.

A. obu & obudwy. obola/ obic/ obedwie. duo & dival. duo & dival.

Instr:

MAVSOLÆVM

Na
AKT POGRZEBOWY

Jásnie Oświeconey

KATARZYNY POTOCKIEY

IANVSZOWEY RADZIWIŁOWEY

(Xiążny Na Birżách y Dubinkách, Podkomo-
rzyney W. X. Lit: Kázimierskiey, Ká-
mienieckiey, Seywenienskiey, &c. &c.

Stárościny.)

Wybudowane/

ii

Jásnie Oświeconemu

IANVSZOWI RADZIWIŁOWI

(Xiążęciu Na Birżách, y Dubinkách, Podkomo-
rzemu W. X. Lit: Kázimierskiemu, Kámie-
nieckiemu, Seywienienskiemu, &c. &c.

Stároście.)

Przez

KAZIMIERZA JANA WOYSZNAROWICZA,

Etices & Metaphylices w Akadémij Wilenskiey
Societatis IESV Auditora.

Przy

Pogrzebowym Akcie

W Kościele Katedrálnym Wilenskim

Ofiarowane.

Roku 1643. 10. Febr:

W Wilnie/

w Drukárni Académiey Societatis IESV.

D. IO. CAROL. CONR. OELRICHS

COMIT. PALAT. CAESAREI. IVR. NAT. CIVIL. ET IIIST. IVR. LITT. PROF. ORD. IN. REGIO. ATQVE
ACAD. GYMNASIO. PALAEO-STETIN. REGIS. BONAR. ART. SOCIETATIBVS. REGIOMONTI. FRANCOFVRT
AD. VIADRV. GRYPHISVVALD ET. GOTTING. NEC. NON ELECTORALI. MOGVNT. ACAD
SCIENTIAR. VTIL. SOCIETATIBVSQVE. DVCALI-HELMSTAD. ITEMQVE. BREMENSI
TEVTONICIS ET. LATINAE. IENENSI. ADSRIPTI

LIBRI. VETVSTISSIMI. RARISSIMIQVE
CONSTITVTIONVM. ET. STATVTORVM
REGNI. POLONIAE

IN
BIBLIOTHECA. SVA. EXSTANTIS
PRESSA. RECENSIO

^{QVA}
CELEBERRIMO
GYMNASIO. THORVNENSI

A. c1518. INSTAVRATO. A. VERO. c1584. AMPLIFICATO
MEMORIAM. PRIMAE. INSTAVRATIONIS. BIS. SAECVLAREM

^{GRATVITATVR}
EIQVE. PERENNEM. FLOREM. ET. BLANDA. PRAESENTI. RERVM. FACIE
ANTIQVISSIMARVM. IPSIVS. POSSESSIONVM
RESTITVTIONEM

RESTITVTARVMQVE. AETERNITATEM

^{EX. ANIMO. PRICATVR}

TOTI. VERO. POLONIAE

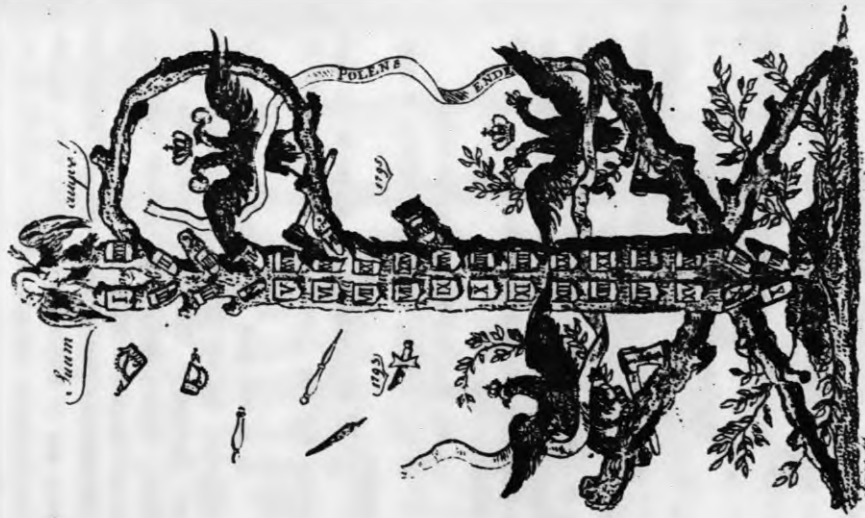
ID. MOX. EVENIRE. ARDENTER. CVPIT
QVOD. DE. SVA. AETATE. OLIM. CECINIT. *HORATIVS*

*Iam fides, et pax, et honor, pudorque
Prijus, et neglecta redire virtus
Aulet, apparetque beata pleno
Copia cornu.*

PALAEO - STETINI

APVD. GEORG. MATTH. DREVENSTAEDT. c1668

Polens Ende,

historisch, statistisch und geographisch

beschrieben

von

S. I R I S A.

Mit vier Kupfern und einer Landkarte.

Warschau

im Jahr 1773, 1793 und 1795.

Öffentlich bekannt gemacht 1797.

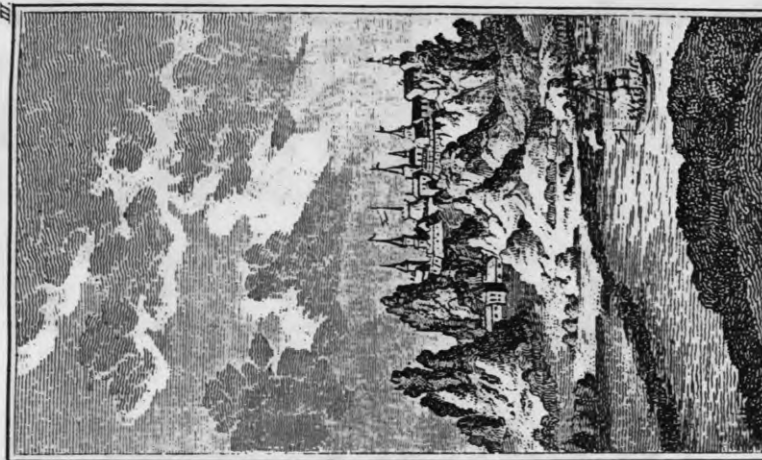
Statistische Beschreibung.

der Kanal so leicht, daß die Säbne müßten durchgezogen werden.

Wälder, Berge und Bergwerke.

Die Wälder sind hier sehr groß, manchmal viele Meilen lang und breit, jedoch nur in Littauen; hingegen in der Ukraine fangen die Einwohner an schon in manchen Gegenden Mangel an Holz zu leiden, da man überhaupt in Polen zu schlechte Wirtschaft damit treibt. Die größten Wälder liegen:

- 1) Bey Bar und Laticzen im Podolischen.
- 2) Bey Janow, Winnica und Kobla im Braklawischen.
- 3) Am Ufa-Fluß zwischen Choroski und Ezeriakow und von Horodysce bis Ekehrn im Kiewischen.
- 4) An dem Fluß Horyn bey Dawidrodol in Wolhynien, und bey Wysoc, bey Lepentiec, Stepan, Kalesowka, Chartoryst und Brescian, welche Kohlen, Masten, Kestabe und Postasche liefern. Die schönsten und größten Wälder aber sind in dem Gürtel des Unterämmerers Niakowki, welche zwey Meilen vom Horyn und 17 Meilen vom Bug-Fluß liegen, bey dem Dorfe Postronne anfangen, und sich bey Koffi endigen. In diesen arbeiten beständig einige hundert Leute an Holz- und Bohlen-schneiden und Postasch-brennen.

Die Bergfestung
Kamenica-Podolna

Kalender
 für das
Staats-
Königreich Polen
 und
Großherzogthum
Lithauen
 auf das Jahr 1776.
 welches ein Schaltjahr von 366 Tagen in
 auf den Herbst oder Winteranfang berechnet.
 mit allerhöchster Königl. Verfert.
 Warschau,
 in der Königl. Hofbuchhandlung in
 Num. 19. in den reinigten
 und in Dreyen bey
 dem
 Königl. Hofbuchhändler
 M. Grölla
 T. C. XIV 29

KALENDARZ
 POLITYCZNY
 DLA
 KROLESTWA
 POLSKIEGO
 WIELKIEGO XIĘSTWA
 LITAWSKIEGO.
 NA
 ROK PAŃSKI
 1778.
 W WARSZAWIE,
 w Grólskiej Księgarni Niższej
 w Krolestwie w Numeru No. 19.
 pod znakom Grólla.

CALENDRIER
 HISTORIQUE, GÉOGRAPHIQUE,
 CIVIL ET MILITAIRE
 DU
 ROYAUME DE POLOGNE
 ET DU
 G. D. DE LITHUANIE,
 pour l'Année 1779.
 A l'usage des Nationaux
 & Etrangers.
 Prix acquiré ennd. Virid.
 A VARSOVIE.
 De l'Imprimerie de M. Grölla, Imprimeur,
 Libraire du Roi & de la Cour,
 a l'Enseigne des Trois Polonois.
 M. DCC. LXXIX.

Kalendarze wydawane przez M. Grölla

Spis rycin

1. A. Frycz-Modrzewski: Libri tres, Bazylea 1562
2. A. Gwagnin: Rerum polonicarum tomi tres, Frankfurt 1584
- 3–6. A. Mylius: Principum et regum Polonorum imagines, Kolonia 1594
- 7–8. M. Volckmar: Compendium linguae polonae, Gdańsk 1594
9. K.J. Woysznarowicz: Mausolaeum, Wilno 1643
10. G. Lengnich: Ius publicum, Gdańsk 1765
11. J.K.C. Oelrichs: Libri vetustissimi... Paleo-Stetini 1768
- 12–13. A. Sadebeck: Polens Ende, Warszawa 1773–95
14. Kalendarze wydawane przez M. Grölla

Z u s a m m e n f a s s u n g

Bei der Beschreibung der Altbestände an der Tübinger Universitätsbibliothek für das „Handbuch der historischen Buchbestände“ fanden sich unter den 400.000 bis 1900 erschienenen Drucken, die sich im Besitz der Bibliothek befinden, ca. 400 Polonica. Das Ziel des vorliegenden Artikels ist die Ermittlung der Provenienzen von Polonica in der Universitätsbibliothek Tübingen sowie die Darstellung einzelner Exemplare. Die polnischen, von Polen geschriebenen, in Polen erschienenen, bzw. mit Polen verbundenen Drucke wurden nach Provenienzen gruppiert und in einzelnen Gruppen chronologisch aufgezählt. Die Beschreibungen von über 80 Exemplaren enthalten außer Provenienzen, auch Informationen über Marginalien und Einbände (die Einbände des 16. Jhs. wurden nach dem Werk von Konrad Haebler „Rollen- und Plattenstempel des 16. Jhs.“, Leipzig 1928, bestimmt).

Die Provenienzen von Polonica spiegeln die Geschichte der Tübinger Universitätsbibliothek wieder. Die ersten stammen aus dem Nachlaß von Johann Scheubel, aus der Sammlung bzw. Stiftung von Ludwig Grempp von Freudenstein (u.a. die Chronik von Martin Kromer und die Werke von A. Frycz-Modrzewski aus dem 16. Jh.) und von Johann Fabri. Besonders interessant sind die polnischen Drucke, die aus den Beständen von Martin Crusius und von der Aristen fakultät in die Bibliothek gelangten, weil sie die handschriftlichen Eintragungen von Crusius enthalten, z.B. die Schriften über den König Stephan Batory und ein anderes Exemplar der Kromers Chronik.

Mehrere Janociana dagegen kamen in die Bestände zusammen mit der privaten Sammlung von Jeramias David Reuss, weitere Polonica schon während seiner Tübinger Amtszeit. Bei vielen Büchern fehlt die Eintragung des ursprünglichen Besitzers; die alte Signatur, alte Exlibris, Stempel oder die Verzeichnung in den alten Katalogen (z.B. bis 1766 im Katalog der sog. „Bibliotheca vetus“), erlauben die Feststellung, daß diese Polonica schon im 18. Jh. zu den Beständen der Universitätsbibliothek gehört haben. Diese Exemplare sind im Artikel ebenfalls aufgezählt.

Manche Polonica gelangten am Anfang des 19. Jh. aus der „Bibliotheca Auclica“ in Ellwangen in die Universitätsbibliothek (8 Titel aus dem 17. Jh.) bzw. aus der Königlichen Handbibliothek in Stuttgart. Andere polnischen Drucke enthalten Besitzeinträge der Klöster in Wiblingen bzw. Weingarten (u.a. Guarinus) und kamen über die württembergische Zentralbibliothek Ellwangen in die Sammlung.

Darüber hinaus finden sich in polnischen Büchern Besitzeinträge von Nikolaus Scherer und vor allem von Christoph Fredrich Pfleiderer, der an der Akademie des Königlich Polnischen Kadetenkorps in Warschau unterrichtete, (z.B. das Wörterbuch von M.A. Trotz). Zwei Ausgaben von polnischen Liedern stammen aus dem Besitz von Ludwig Uhland, der ebenfalls Kontakte zu Polen hatte, andere Lieder wurden in Tübingen herausgegeben.

Außerdem befinden sich im Altbestand polnische Versionen der Bibel (5 aus dem 17. Jh.). Die Drucke aus dem 16. u. 17. Jh., die die polnische Sprache betreffen, sind mit zahlreichen Marginalien versehen, manche Polonica tragen die Spuren von früheren polnischen Besitzern.